

REPERE ALE CONDUITEI STATULUI ÎN RELAȚIA CU ARTA RELIGIOASĂ ORTODOXĂ. CAZUL BANATULUI*

Cristina Tudor**

Abstract: *The establishment of communism in Romania has led to major changes throughout the country. The Romanian Orthodox Church did not remain outside the whirlwind of Romania, which was forced to adapt to the new changes. The Orthodox religious art did not undergo major changes, the tradition of the Orthodox Church continued to be respected, the Neo-Byzantine style being predominant. Many of the works of church painting, repairs or renovations were most often made from the own funds of the place of worship, to which were added the funds of the Diocesan Council or the donations of the believers. The hierarchs of the Orthodox Church in Banat sought to identify ways in which they could preserve the Banat Orthodox religious heritage. Analyzing the situation of orthodox religious art in Banat for the communist period, a bridge can be created to reconstruct the evolution of religious art. Post-December historiography has not paid attention to this theme, with priority being the repression of the communist regime over the Church, the situation of the Greek-Catholic Church, as well as the destruction of churches or religious historical monuments.*

Keywords: art, Banat, communism, Orthodox Church, historical monuments.

Arta religioasă ortodoxă a Banatului în perioada comunistă nu cunoaște cercetări sau studii ample. Istoriografia asupra acestei tematici de cercetare se reduce la existența unor simple mențiuni, fără a fi completate cu studii științifice detaliate. Presa vremii, cea cu specific religios, reprezentată, în cea mai mare parte, de buletinele oficiale ale Mitropoliei sau Patriarhiei, surprinde pe scurt informații privind construirea sau restaurarea de biserici, refacerea vechilor picturi sau executarea unora noi, dar și aspecte legate de ocrotirea și conservarea lăcașurilor de cult. Aceste informații reprezintă un punct de plecare spre identificarea unor surse de documentare, de exemplu, precizarea anului construirii unui lăcaș de cult direcționează cercetarea spre studierea documentației de arhivă.

Istoriografia artei religioase ortodoxe a spațiului bănățean pentru perioada comunistă se reduce la câteva studii generale care tangențial notează câteva informații vagi, dar au meritul de a participa la reconstituirea cronologică a evenimentelor. Pe baza acestor mențiuni se apelează la sursele de arhivă, astfel fiind lărgită sfera de cunoaștere a domeniului artei religioase. Comunismul nu a făcut ușoară viața artei religioase ortodoxe.

* Publicarea acestei lucrări a fost posibilă cu suport financiar oferit în cadrul proiectului „Educație antreprenorială și consiliere profesională pentru doctoranzi și cercetători postdoctorali în vederea organizării transferului de cunoaștere din domeniul științelor socio-umaniste către piața muncii (ATRIUM)”: POCU/380/6/13/123343, cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020.

** Drd., Universitatea de Vest din Timișoara; e-mail: cristina_tudor22@yahoo.com

A existat tendința scrierilor postdecembriste privind perioada comunistă de a minimaliza sau neglija anumite aspecte ale vieții artistice și sociale ale acestei perioade. Istoricii și cercetătorii au fost interesați să scoată la iveală distrugerile valoroaselor monumente istorice, care au afectat patrimoniul cultural național al României. În cea mai mare parte, demolările unor monumente istorice s-au produs cu ocazia proiectelor de sistematizare ale regimului comunist. Transformările s-au simțit puternic la nivelul întregii societăți, arta religioasă fiind și ea afectată de aceste schimbări majore. Nu se poate neglija faptul că regimul comunist, prin proiecte megalomane și lipsite de simț artistic, a reușit să distrugă monumente istorice de mare însemnătate pentru istoria poporului român.

Existența și menținerea unor relații de colaborare între conducătorii B.O.R. și cei ai României comuniste au determinat, cel mai probabil, salvarea celor mai multe lăcașuri de cult din întreaga țară.

Scopul principal al studiului privind arta religioasă ortodoxă a Banatului din perioada comunistă este de a contribui la cunoașterea acestui segment din arta spațiului bănățean. Studiul artei religioase ortodoxe pentru perioada comunistă este interesant, mai ales în condițiile în care comunismul a declanșat o luptă împotriva tuturor celor ce nu îmbrățișau ideile promovate de regim. Aparent Biserica Ortodoxă Română, precum și celelalte culte religioase păreau să se bucure de libertatea de organizare și funcționare¹, totuși regimul era preocupat să identifice căile prin care să poată supune și controla activitatea acestora. La rândul-i Biserica a încercat să tempereze reacțiile opresive ale regimului la adresa ei prin adoptarea unei atitudini tolerante, permițând acestuia să se implice în viața internă și activitatea desfășurată de el. Acceptarea acestui compromis a fost percepută ca fiind singura soluție pentru a nu atrage persecuțiile regimului și a putea supraviețui. Perioada postdecembristă avea să scoată la iveală, prin studierea documentelor de arhivă, un număr mare de victime ale regimului comunist din rândul preoțimii. Ierarhii și preoții care nu au îmbrățișat și susținut ideile regimului, unii chiar condamnând politica acestuia, au fost înlăturați din viața bisericească, primind ani grei de închisoare².

Revenind la problema artei religioase ortodoxe din perioada comunistă, trebuie făcută precizarea că lipsa unor studii de cercetare ample referitoare la aceasta oferă posibilitatea elaborării unui studiu amănunțit, bazat pe documentele de arhivă și pe mărturiile unor persoane ce au trăit perioada și au fost implicate în demersul artistic religios. Dezvăluirile postdecembriste privind perioada comunistă au îndreptat atenția scriitorilor și cercetătorilor spre alte aspecte ale acestei perioade întunecate din istoria poporului român, care a implicat mari pierderi de vieți omenești, o puternică încălcare a drepturilor omului, o privare de libertate a multor persoane prin acuzații false.

¹ *Noul regim al cultelor religioase*, „Glasul Bisericii”, București, Redacția și Administrația: Secția Culturală a Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, an VII, nr. 9, 1948, p. 90-100.

² Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist (1945-1959)*, București, Edit. Curtea Veche, 2005.

Istoriografia asupra perioadei comuniste a pus accent pe studierea terorii și victimelor regimului comunist, a prigoanei Bisericii, aici nefiind doar cazul Bisericii Greco-Catolice, ci și al celei Ortodoxe, precum și al altor culte religioase³.

Referitor la arta religioasă ortodoxă, trebuie menționat că, în perioada regimului comunist, nu se poate pune problema unei inovări a acesteia, cel puțin în zona Banatului, unde s-a simțit puternic influența stilului bizantin și a stilurilor specifice spațiului românesc.

Presă bisericească ortodoxă din perioada comunistă reflectă prin scrierile sale încercarea Partidului Comunist Român de a domina activitatea religioasă. Pagini întregi erau umplute cu evenimente de natură politică, nelipsind nici mesajele conducătorilor sau unor membri marcanți ai partidului. Poziția oficială a regimului devenea și poziția Bisericii Ortodoxe Române [în continuare BOR], cele mai multe din directivele venite din partea autorităților fiind respectate fără nici cea mai mică ezitare. Autoritățile au gândit legislația în așa fel încât acțiunile nedorite sau care puteau naște probleme pentru regim să poată fi pedepsite exemplar. În aceste condiții, s-a ajuns ca orice abatere, rezistență sau chiar o simplă îndoială față de noile legi adoptate să constituie prilej de implementare a politicii represive a regimului. În paginile revistelor bisericești erau expuse și instrucțiunile și legislația privind arta religioasă transmise de Ministerul Cultelor. De asemenea, pe lângă îndoctrinarea politică, presa bisericească a continuat să publice materiale documentare și de specialitate privind domeniul artistic al BOR. Numărul publicațiilor bisericești a fost redus, același lucru întâmplându-se și cu alte publicații cu specific istoric, cultural, social și economic⁴.

În iunie 1950, Sfântul Sinod a hotărât contopirea Buletinelor Oficiale eparhiale pe Mitropolii. Urmare a acestei decizii „Foaia Arhidiecezană”, publicația oficială a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, a devenit „Mitropolia Banatului”⁵. Începând din mai 1951 „Buletinul Eparhiei Aradului” își sista apariția și se alipea tot „Mitropoliei Banatului”. Astfel publicațiile celor două eparhii din Mitropolia Banatului se contopeau în publicația cu același nume⁶.

Cea mai mare parte din scrierile publicate în perioada comunistă prezentau exact ceea ce dorea partidul să transmită poporului, fiind nelipsite elogiile la adresa conducătorului și partidului. Se insista pe „mărețele” realizări ale regimului comunist și pe progresele ce erau atribuite partidului și „poporului muncitor”.

Arta religioasă ortodoxă anterioară regimului comunist s-a bucurat de o atenție deosebită din partea unor cunoscuți istorici de artă sau specialiști în domeniul artei religioase. Aceste studii constituie o bază importantă pentru înțelegerea fenomenului artei religioase ortodoxe a spațiului bănățean.

³ Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945–1958*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001.

⁴ Silviu-Constantin Nedelcu, *Cenzurarea presei ortodoxe în comunism*, București, Edit. Eikon, 2019.

⁵ Florin Dobrei, *Revista teologică „Altarul (Mitropolia) Banatului” (1944–1947; 1951–2011). Repere monografice*, Cluj-Napoca, Edit. Academiei Române – Centrul de Studii Transilvane, Timișoara, Edit. Învierea a Mitropoliei Banatului, 2013.

⁶ *Organul oficial „Mitropolia Banatului”*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an I, nr. 1–2, 1951, p. 1.

Comunismul, în domeniul artei religioase, nu a adus ceva nou, nefiind adoptate tehnici noi în construirea sau pictarea bisericilor. Totuși, simplul fapt al construirii sau amenajării de lăcașuri de cult, într-un regim ateist, ne obligă la cunoașterea fenomenului în sine. Existența unor specialiști ai artei religioase ortodoxe, în perioada comunistă, determină necesitatea cunoașterii activității acestora. Nu au fost create condiții prielnice dezvoltării artelor plastice, în special a celei religioase, totuși este important să se cunoască faptul că, în perioada comunistă, prin implicarea ierarhilor sau preoților, s-au construit și pictat noi lăcașuri de cult. Biserica Ortodoxă din Banat are meritul de a fi îmbogățit cu picturi noi un număr însemnat de lăcașuri de cult, de a fi restaurat vechile picturi bisericesti cu valoare artistică deosebită, reușind chiar să construiască biserici noi.

Existența unor specialiști în domeniul artei religioase, cei mai mulți absolvenți ai școlii vechi, de dinaintea instaurării comunismului, a determinat menținerea calității și valorii artistice a bisericilor; prin pictură, sculptură sau arhitectură, arta religioasă ortodoxă a continuat tradiția secolelor anterioare, recunoscute și apreciate pentru valoarea deosebită, atât artistică cât și istorică, fiind o reflectare a perioadei istorice pe care o reprezentau.

Banatul a constituit și continuă încă, prin trăinicia operelor de artă religioasă, să reprezinte un model de superioritate artistică, spirituală și culturală. Istoria politică a Banatului a determinat artiștii bănățeni să țină pasul cu arta Europei Apusene. Patriarhia Română și Sfântul Sinod al BOR, prin înființarea Comisiei de Pictură Bisericească, s-au asigurat că se vor respecta normele canonice specifice tradiției ortodoxe și spațiului românesc.

Prin implicarea directă a Bisericii, la nivelul Banatului s-a reușit salvarea moștenirii culturale lăsate de meșterii, zugravii și pictorii iscusiți ai secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, lucrări considerate adevărate opere de artă. Importanța artistică a acestora este sporită și de faptul că, cel puțin în domeniul picturii, zugravii sau pictorii erau absolvenții unor școli de pictură bisericească, fapt ce scotea în evidență și aspecte legate de tehnicile folosite în acea perioadă, cele mai multe dintre aceste școli fiind organizate pe lângă mănăstirile vechi. Comunismul nu a reușit să distrugă aceste valori artistice, o parte a operelor acestor meșteri au fost restaurate în perioada comunistă. Trecerea timpului și condițiile nefavorabile, războaiele sau anumite fenomene naturale au dus la dispariția unor monumente istorice.

Într-o societate în care domnea încălcarea principiilor democratice, era practic imposibilă o dezvoltare armonioasă a artistului, însă și în aceste condiții, nu s-a ajuns la anularea calității de artist, acesta a continuat să existe. Artiștii, în lucrările realizate, au aplicat cunoștințele dobândite, perseverând să lase în urma lor adevărate opere de artă, inclusiv în domeniul artei religioase. Artistul, indiferent că este vorba de arhitect, sculptor sau pictor al perioadei comuniste, a perseverat să-și exercite meseria. Asupra fiecărei opere de artă religioasă, pe lângă respectarea canoanelor bisericesti, artistul își lăsa amprenta asupra acestora, simțindu-se formația lui profesională și orientarea artistică. O parte a artiștilor perioadei s-au conformat indicațiilor stricte, încercând să-și cenzureze spiritul creator.

Au existat pictori și arhitecți sancționați, unii pictori și-au pierdut autorizațiile de pictură bisericească, temporar sau permanent, era mai ușor în cazul pictorului să i se aplice sancțiuni. Pictorul răspundea de întreaga lucrare, iar acest lucru se poate observa și în numărul mare de sancțiuni date.

Astfel, Episcopia Buzăului l-a sancționat cu „avertisment” pe zugravul bisericesc Petre Sava din Focșani, pentru că a refuzat să execute îndreptarea defectelor constatate la recepționarea de lucrări. Arhiepiscopia București l-a sancționat pe pictorul bisericesc Eremia Profeta din București cu retragerea autorizației de pictor bisericesc pe timp de un an, deoarece nu a respectat angajamentul stabilit pentru o lucrare bisericească⁷.

În cazul devizelor întocmite greșit nu se aplicau sancțiuni, acestea erau refuzate de către Comisia de Pictură Bisericească, fiind retrimise pentru reformulare, documentare sau completare. Statul comunist nu intervenea direct în astfel de probleme, existând instituții și organe abilitate pentru rezolvarea unor nereguli sau abateri.

În cazul arhitecților, lucrurile stăteau diferit, responsabilitatea lucrării fiind împărțită între mai multe instituții implicate, deoarece era vorba de o lucrare de mari proporții.

Arta și tradiția bisericească din Banat trebuie încadrate în manifestările artistice ale unei perioade istorice și ale unui context istoric atât intern, cât și extern, ținându-se seama de factori de natură economică, politică și socială. Ele nu trebuie tratate izolat, ci luate ca rezultat al unui întreg ansamblu de împrejurări sociale și politice. Până în secolul al XVIII-lea, arta bisericească a Banatului s-a cristalizat în jurul bisericilor și a mănăstirilor. Aceste lăcașuri de cult au reprezentat adevărate focare de cultură, fiind, în cea mai mare parte, creație a artei bizantine, deoarece Banatul a fost atras, inițial, în orbita spirituală a Imperiului Bizantin. Până în anul 1718, dată ce reprezintă intrarea Banatului sub administrație habsburgică, se poate constata că arta și religia acestei provincii istorice se contopește cu arta religioasă, în categoria „artă religioasă” regăsindu-se opere de arhitectură, sculptură și pictură cu caracter religios, realizate sub influența stilului bizantin⁸.

În spațiul bănățean, se aprecia că iconografia bizantină veche a cunoscut forme de emancipare, renunțându-se la rigiditatea în tehnică a bizantinilor vechi. În arta religioasă ortodoxă a spațiului bănățean, treptat, cromatică a devenit mai luminoasă, mult mai clară. La pictorul Atanasie Demian, cel care a pictat Catedrala Ortodoxă din Timișoara, se poate observa cel mai bine acest aspect. Stilul său artistic a fost inspirat din bizantinismul mediteranean și s-a întemeiat pe tradiția picturii românești. Lucrările sale de pictură contrazic rigiditatea tehnică a bizantinilor vechi, astfel că, la redarea figurilor, folosește contururi și stilizări liniare, formele fiind profilate în ondulări mlădioase, câteva ovale⁹.

Pictura bănățeană a evoluat de-a lungul timpului. Sub influența artei apusene în general a cunoscut numeroase curente ce au determinat apariția a noi discipline și școli cu

⁷ *Pictori și zugravi sancționați*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an IV, nr. 1–2, 1954, p. 55.

⁸ Viorel Țigu, *Tradiție și artă bisericească în Banat*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XIX, nr. 7–9, 1969, p. 436–437.

⁹ Aurel Cosma, *Pictura Românească din Banat de la origini până azi*, Timișoara, 1940, p. 64.

metode și cromatici din ce în ce mai variate. Pictura religioasă din Banat reprezintă o dovadă de superioritate spirituală și culturală a românilor din această provincie. În Banat, pictura a ținut în permanență pasul cu tendințele pătrunse din afară granițelor. Artiștii spațiului bănățean s-au adaptat noilor curente, astfel pictura bănățeană, chiar și cea religioasă, poate fi încadrată în pictura universală¹⁰.

Arta bisericească din Banat a cunoscut transformări importante după intrarea sub dominația Imperiului Habsburgic. Influența apuseană s-a simțit tot mai pregnant în manifestările artistice bănățene¹¹. Stilul baroc se resimte asupra iconografiei românești, fidelă, până în 1718, stilului tradițional-ortodox. Dinamismul picturii baroce i-a atras pe meșterii români, pictori și arhitecți. Totuși, în faza incipientă a pătrunderii influențelor artei de factură barocă în spațiul bănățean, canoanele religioase stricte au împiedicat manifestarea și exprimarea barocului în forma sa autentică. Arhitectura ecleziastică a Banatului a preluat elemente ale stilului baroc, lăcașurile de cult fiind construite în acest stil. Pictura religioasă, de asemenea, a împrumutat elemente ale artei baroce.

Pătrunderea manifestărilor artistice apusene în arta religioasă a spațiului românesc i-a determinat pe mulți specialiști ai acestui domeniu să tragă un semnal de alarmă, afirmându-se necesitatea respectării unor norme, pentru a se evita devierea de la tradiția bisericească¹². Biblia și Tradiția reprezintă principalele izvoare ce stau la baza iconografiei ortodoxe, pictorul având libertatea, dacă se respectă cele două izvoare, să-și construiască singur compoziția artistică, în funcție de spațiul și de arhitectura bisericii, sau să se inspire de la alte lăcașuri de cult¹³. Pictorul trebuia să respecte prescripțiile Erminiei, precum și programul iconografic al Bisericii Ortodoxe Române, ce indica detalii pentru modul de a picta o biserică, care descriau scenele religioase, fizionomia sfinților, textele, chiar și așezarea în biserică a fiecărei picturi¹⁴.

Ierarhii Bisericii Ortodoxe au fost preocupați de conservarea patrimoniului religios ortodox. Acest lucru se aplică și pentru ierarhii ortodocși ai Banatului, Vasile Lăzărescu și Nicolae Corneanu.

Vasile Lăzărescu a sfințit 101 biserici, cele mai multe dintre acestea fiind renovate total sau parțial. Printre ele se numără: Giroc, Ohaba Forgaci, Sânandrei, Periam, Chișoda, Saravale, Satu Mic, Seceani și Cladova¹⁵, la care se adaugă alte biserici de pe plaiul bănățean. Au fost zidite biserici la Săceni, Șipeș, Sacoșu Turcesc, Timișoara Fratelia, Tomești, precum și altele. Au fost pictate multe lăcașuri de cult, dintre care se pot aminti: Biserica „Sfântul Gheorghe” din Caransebeș, Budinț, Jdioara, Hăulești etc¹⁶,

¹⁰ Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale ale României, Fond *Aurel Cosma*, dosar 159/1940, f. 3.

¹¹ Viorel Țigu, *op. cit.*, p. 436–437.

¹² Idem, *Considerații asupra respectării tradiției în arta bisericească*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XXIII, nr. 10–12, 1973, p. 675–678.

¹³ *Ibidem*, p. 675.

¹⁴ Ene Braniște, *Programul iconografic al Bisericilor Ortodoxe – îndrumător pentru zugravii de biserici*, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1975.

¹⁵ Ionel Popescu, Zaharia Pereș, Marius Florescu, *Mitropolitul dr. Vasile Lăzărescu al Banatului (1947–1961) – 70 de ani de la întronizare*, Timișoara, Edit. Partoș, 2017, p. 13.

¹⁶ *Ibidem*, p. 14.

lucru realizat cu sprijinul Centrului eparhial, dar și al enoriașilor. În cele mai multe cazuri, așa s-a reușit construirea, repararea și pictarea de lăcașuri de cult. Regimul de democrație populară își asuma totuși construirea, repararea și pictarea de biserici¹⁷, chiar și dacă sprijinul pe care îl acorda era insignifiant. Au fost renovate și s-a introdus curentul electric în mai multe biserici din eparhie. Au fost editate cărți și buletine de informare privind viața religioasă a Mitropoliei Banatului. În 1961, mitropolitul Vasile Lăzărescu¹⁸ a fost forțat să se retragă din viața bisericească¹⁹, fiind cercetat pentru însușirea ilegală a unor sume de bani din fondurile Arhiepiscopiei Timișoarei și făcut vinovat de nesupravegherea administrării bunurilor eparhiale de către subalternii săi²⁰.

În calitatea sa de Mitropolit al Banatului, Nicolae Corneanu²¹ a fost preocupat de renovarea, restaurarea, construirea și pictarea lăcașurilor de cult. De exemplu, în Raportul General al Adunării Eparhiale din 1970 se specifica faptul că „unde n-a existat pictură, s-a executat acum cu pictori autorizați, realizându-se în frescă”. În perioada 1966-1970 s-au pictat 36 de biserici și altele erau în curs de pictare, fiind finalizate în anii următori. Au fost restaurate și conservate bisericile monumente istorice, cu sprijinul Direcției Patrimoniului Cultural și al Comitetelor pentru Cultură și Educație Socialistă ale județelor Timiș și Caraș-Severin. Au fost restaurate biserici de lemn și numeroase biserici de cărămidă importante din punct de vedere istoric și artistic²². În anii 1970, Timișoara era împărțită în 12 parohii²³.

În 1976 a fost finalizat sediul protopopiatului din Timișoara²⁴, Ion Sulea-Gorj a pictat în frescă Centrul eparhial²⁵. În perioada 1945-1976 au fost edificate 21 de biserici, renovate 235 și reconstruite 10. Întreținerea, renovarea, restaurarea și construirea lăcașurilor de cult se realizau cu sprijinul Centrului eparhial²⁶.

În perioada 1948-1989 au fost construite în Arhiepiscopia Timișoarei 33 de lăcașuri de cult²⁷, la acestea se adaugă alte biserici construite în Episcopia Aradului și

¹⁷ *Lucrare bisericească*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an II, nr. 10–12, Timișoara, 1952, p. 13.

¹⁸ Petrică Zamela, *Mitropolitul Vasile Lăzărescu al Banatului (1894–1969). Monografie istorică*, Oradea, Edit. Universității din Oradea, 2011.

¹⁹ I.D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1977, p. 243.

²⁰ *Lucrările Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în sesiunea anului 1961*, „Biserica Ortodoxă Română”, București, Edit. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, an LXXXI, nr. 1–2, 1962, p. 177–181.

²¹ Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini – slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, București, Edit. Basilica, 2015.

²² I.D. Suciu, *Monografia Mitropoliei ...*, p. 246.

²³ I.D. Suciu, Doina Niculescu, Viorel Gheorghe Țigu, *Catedrala Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1979, p. 60.

²⁴ I.D. Suciu, *Monografia Mitropoliei ...*, p. 246.

²⁵ Vasile V. Muntean, *Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei – din 1918 până în zilele noastre*, vol. II, Timișoara, Edit. Învierea, 2014, p. 58.

²⁶ Ioan Petreună, *Monumente istorico-bisericești din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului*, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1980, p. 14.

²⁷ Vasile V. Muntean, *op. cit.*, p. 166.

Caransebeșului, cea din urmă fiind desființată în anul 1949, devenind parte a Arhiepiscopiei Timișoarei. În această perioadă în zona Banatului s-au afirmat arhitecți apreciați, mai ales după prăbușirea comunismului, datorită pregătirii profesionale temeinice. Aceștia au participat la îmbogățirea patrimoniului cultural religios. Printre cei mai cunoscuți arhitecți ai perioadei menționate se numără: Ioan Niga, Victor Vlad, Ioan Traianescu, Ștefan Iojică, Silvestru Rafiroiu, Adrian Suciu²⁸.

Din punctul de vedere al picturii bisericești s-au remarcat mai mulți pictori și restauratori, printre care se numără: Anastase Demian, Victor Jurca, Simion Băcală, Ioan Băcală, Iulian Toader, Nicolae Popovici, Viorel Țigu, Liviu Tulcan, Gheorghe Răducanu, Nicolae Popescu, Vasile Munteanu, Ioan Moga, Elvira Dăscălescu, Iosif Vasu, Daniel Opriș, Constantin Purcariu, Angela Voiticeanu, Petru Iacobescu, Ștefan Ionescu, Ioan Sulea-Gorj, Ana și Ioan Bădilă etc.

Se organizau periodic inspecții la parohii pentru a se verifica starea bisericilor din tot cuprinsul Arhiepiscopiei²⁹. Au fost organizate numeroase acțiuni de restaurare și împodobire a bisericilor, fiind respectat canonul arhitecturii și picturii ortodoxe³⁰. Au fost restaurate bisericile de pe tot cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului și au fost executate lucrări de pictură cu sprijinul consiliilor parohiale, la solicitarea preotului paroh, dar mai ales cu sprijinul enoriașilor³¹.

Mitropolitul Nicolae Corneanu are meritul de a fi pus bazele unui muzeu de artă religioasă ortodoxă, în care au fost adunate cele mai însemnate colecții de artă bisericească veche din cadrul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, îmbogățite în permanență. Păstrarea acestora s-a făcut în conformitate cu normele în vigoare. În perioada păstoririi sale, au fost îngrijite colecția principală de la Timișoara, dar și colecțiile din Lugoj, Caransebeș, Reșița și Oravița. Toate piesele erau inventariate și conservate în condiții corespunzătoare. Colecția de artă religioasă veche din Timișoara a fost îmbogățită cu valoroase icoane pe lemn, precum „Iisus Hristos”, „Maica Domnului”, „Sfântul Arhangel Mihail”. Acestea aparțineau sfârșitului secolului al XVII-lea și începutului secolului al XVIII-lea și proveneau de la parohia Rădmănești, protopopiatul Lugoj. Colecțiile de artă religioasă veche se aflau în atenția Centrului eparhial, existând însă și personal de specialitate care se ocupa de ele³², cum a fost Viorel Țigu, din Arad, un mare pictor și restaurator de biserici-monumente istorice.

Colecția eparhială de obiecte de artă veche bisericească cuprindea, în anul 1971, 870 de piese. Din 1 iulie 1971 a fost deschis spațiul expozițional în subsolul catedralei mitropolitane. Colecția de artă a devenit accesibilă cercetătorilor, vizitatorilor și

²⁸ *Ibidem*, p. 167.

²⁹ *Inspeccii*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an VIII, nr. 4–6, 1958, p. 139–140.

³⁰ *Biserici pictate recent*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XXXIII, nr. 11–12, 1983, p. 639.

³¹ *Pictări de biserici*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XII, nr. 9–10, 1962, p. 576.

³² *Din activitatea colecțiilor muzeale*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XXXIII, nr. 5–6, 1983, p. 374.

iubitorilor de artă. Cele mai valoroase obiecte ale colecției sunt icoanele pe sticlă, cele aproximativ 90 de icoane pe lemn ce datează din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, crucile miniaturale sculptate în 1773 și 1774, broderiile din 1720 și 1731, manuscrisele din secolele al XIV-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, precum și cărțile de cult publicate la Iași, Târgoviște, Alba Iulia, Snagov, Sebeș, București, Râmnic, în secolele XVII-XVIII³³.

Banatul deține un număr însemnat de monumente de artă bisericească ortodoxă veche, precum: Mănăstirea Săraca, Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” din Lugoj, biserici vechi din Almăj și depresiunea Mehădiei etc.³⁴

Monumentele istorice bisericești din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului au fost întreținute și restaurate, deoarece ele constituie mijloace de cunoaștere a trecutului, fiind percepute ca reminiscențe ale istoriei, foarte importante pentru studierea și înțelegerea fiecărei etape din evoluția Banatului. Acestea ilustrează aspecte inedite despre trecutul unei zone, participând constructiv la identificarea unor elemente de noutate, relevante pentru reconstituirea unei perioade istorice. Repararea și valorificarea bisericilor declarate monumente istorice de pe cuprinsul teritoriului bănățean, cum ar fi bisericile din Șemlacu Mic, Lipova, Bătești, Margina și Șoimoș, s-au făcut cu susținerea financiară din partea Departamentului Cultelor, la solicitarea Direcției Monumentelor Istorice. Monumentele istorice religioase din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului au fost și sunt parte a patrimoniului artistic-cultural bănățean. Specialiști ai Institutului de Artă au studiat aceste monumente, în vederea cunoașterii specificității artistice a acestora și a contribuției lor la patrimoniul cultural al zonei³⁵.

Prin valoarea lor istorică și artistică, monumentele de cultură oferă posibilitatea cunoașterii evoluției artei, arhitecturii și tehnicilor folosite de-a lungul timpului pe teritoriul Banatului. Acestea constituie dovezi materiale ale dezvoltării culturii și civilizației, prin urmare, lăcașurile de cult din lemn sau piatră dovedesc, prin arta lor arhitectonică, existența unor tehnici și a unei culturi specifice unei anumite perioade. Prin interferența cu alte spații geografice, teritoriul bănățean face dovada existenței unei culturi artistice complexe atât prin stilurile arhitectonice, picturale și sculpturale, cât și prin tehnicile utilizate. Legăturile cu Europa Apuseană au determinat pătrunderea artei acestora în spațiile românești, cu precădere în spațiul bănățean, care însă a păstrat contactul cu elementele artistice autentice românești. Artă religioasă veche a Banatului scoate la iveală iscusința meșterilor de altădată, iar păstrarea creațiilor acestora trebuie să constituie o prioritate a statului. Comunismul nu s-a dezis de această obligație, în ciuda culturii fragile și superficiale a celor mai mulți dintre activiștii de partid, unii ajungând să dețină funcții importante în instituții-cheie pentru conservarea patrimoniului național. Cultura a devenit un mijloc de propagandă, iar realizările în acest domeniu erau prezentate nu ca o atitudine firească și necesară a unui stat, ci ca o „reușită” a partidului.

³³ *Reorganizarea colecției eparhiale de veche artă bisericească*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XXI, nr. 7–9, 1971, p. 502.

³⁴ Ene Braniște, *Preocupări și studii de liturgică și istoria artei bisericești*, în vol. *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române 1948-1968*, București, Edit. Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1968, p. 357.

³⁵ *Ajutoare acordate bisericilor-monumente istorice din Arhiepiscopie*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XIV, nr. 9–10, 1964, p. 631.

Arta religioasă ortodoxă, cel puțin la nivelul Banatului, nu a cunoscut degradări ca urmare a implicării directe a autorităților comuniste. În Banat s-a reușit salvarea și conservarea lăcașurilor de cult, a colecțiilor de artă religioasă ortodoxă, colecțiile de artă religioasă veche fiind organizate în centre sau spații muzeale. Un rol important în restaurarea și conservarea monumentelor istorice de arhitectură l-a avut Departamentul Cultelor și Direcția Monumentelor Istorice a Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare din cadrul Președinției Consiliului de Miniștri. Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului, înzestrată cu numeroase monumente istorice, a fost susținută de către Departamentul de Stat, la solicitarea Direcției Monumentelor Istorice, cu alocații, în vederea executării unor lucrări de întreținere, zugrăvire, refacere și conservare la Mănăstirea Săraca din raionul Deta, din Șemlacul Mic, la bisericile de lemn din Bătești, Curtea și Margina, din raionul Făget, și la bisericile din Lipova și Șoimoș, ambele din raionul Lipova. Toate lucrările de restaurare și conservare au fost posibile și datorită eforturilor credincioșilor, care făceau donații, veniturile acestea completând ajutoarele de la stat³⁶.

Întreținerea, conservarea și restaurarea monumentelor istorice, bisericilor și mănăstirilor se realiza după indicațiile Departamentului Cultelor și ale Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare – Direcția Monumentelor Istorice. Potrivit HCM nr. 661/1955 privind păstrarea și folosirea monumentelor de cultură în Republica Populară Română, eparhiile erau obligate, împreună cu beneficiarii, să se îngrijească de buna conservare a lăcașurilor de cult cu statut de monument istoric. Acestea trebuiau să susțină din veniturile proprii măsurile ce erau necesare pentru păstrarea în condiții bune a lăcașului de cult. Eparhia de care aparțineau lăcașurile de cult-monumente istorice, precum și preoții ce le slujeau se ocupau, cu aprobările și supravegherea unor instituții locale și naționale, de repararea, conservarea și restaurarea acestora, scop în care trebuia să dețină un cont curent distinct, intitulat „Fonduri pentru reparații la monumentele istorice”³⁷. Documentele de arhivă prezintă acest aspect. De exemplu, la tabelele cu monumentele-lăcașuri de cult reparate, restaurate, repictate sau pictate era prevăzută o rubrică dedicată cheltuielilor, unde se trecea, cel mai frecvent, sintagma „în regie proprie”, ceea ce însemna că eparhia și parohia în sine, prin organismele sale, susțineau lucrările executate la lăcașul respectiv. Cea mai mare parte din venituri proveneau din donațiile enoriașilor, însă și Statul oferea sprijin financiar prin bugetul alocat întreținerii, reparării și restaurării lăcașurilor de cult. Hotărârea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române nr. 661/1955 definea termenul de monument de cultură, subliniind, în același timp, și importanța lor: „Monumentele de cultură sunt bunuri care au o deosebită importanță, reprezentând dovezi materiale ale dezvoltării culturii pe teritoriul patriei noastre sau ale desfășurării unor evenimente importante din trecutul său.”³⁸

³⁶ *Importante lucrări pentru întreținerea și conservarea unor monumente istorice de arhitectură din Banat*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XIV, nr. 11–12, 1964, p. 810–811.

³⁷ Arhiva Mitropoliei Banatului [infra: AMB], Fond *Monumente Istorice. Reparații 1960-1964*, f.f.

³⁸ *Ibidem*, f.f.

În vederea conservării monumentelor istorice, un alt document important îl constituia „Instrucțiunea nr. 4 privind măsurile urgente ce trebuie luate pentru păstrarea monumentelor istorice și de arhitectură”, transmisă spre toate oficiile protopopești sub nr. 13800/1953 de Ministerul Cultelor. Prin această instrucțiune preotul devenea responsabil pentru buna întreținere a monumentului istoric. Se preciza că monumentele istorice puteau fi reabilitate sau restaurate, chiar și o simplă vopsire se putea face numai cu aprobarea Comitetului de Stat pentru Arhitectură și Construcții. Prin monument istoric și de arhitectură, conform acestei Instrucțiuni, se înțelegeau: bisericile, mănăstirile și cetățile vechi, de lemn sau de zid (piatră sau cărămidă), monumentele comemorative, altarele de piatră pentru cult, toate acele monumente cu o deosebită valoare arhitectonică, istorică, tehnică sau artistică. În cadrul instrucțiunii se specifica faptul că cele mai multe dintre monumente istorice se aflau în ruină, motiv pentru care autoritățile responsabile pentru ocrotirea acestora au indicat condițiile obligatorii ce aveau să stea la baza angajării oricărei forme de lucrări³⁹. Regimul de democrație populară părea să fie preocupat de conservarea, restaurarea și păstrarea monumentelor istorice într-o stare bună, stabilind restricții în desfășurarea de lucrări de orice natură la acestea, urmărindu-se împiedicarea deteriorării din cauza unor factori ce puteau fi controlați, de exemplu: profesionalismul și experiența profesională, folosirea de materiale și tehnici corespunzătoare, întocmirea și respectarea documentației privind executarea fiecărei lucrări etc.

Pentru anii 1956-1960, documentația de arhivă păstrează un tabel cu bisericile monumente istorice din cadrul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului reparate sau la care au fost executate lucrări de restaurare, printre acestea se numără: Săraca din Șemlacul Mic (1956, fond de Stat), Tumul „Sfântul Nicolae” din Lugoj, lucrări de restaurare, în anul 1957, din fondul de Stat, dar și propriu; biserica Partoș, raionul Deta și biserica Lipova, raionul Lipova, lucrări de întreținere în 1957, fonduri de Stat; bisericile Bănia, raionul Bozovici, fonduri proprii; biserica Căpăt, raionul Lugoj și Secășeni, Oravița – lucrări de întreținere, 1958, din fondul de Stat – prima lucrare a fost executată de Cooperativa „Ceramica” și cea de-a doua de Cooperativa „Răsăritul”; la biserica Comloșul Mare, raionul Sănnicolau Mare, au fost executate lucrări de întreținere în anul 1958, executate de GAC; biserica din Caransebeș și Obreja, raionul Caransebeș, zugrăvirea exterioară, în anul 1959, din fonduri proprii, executate în regie proprie; biserica Lugoj, raionul Lugoj, lucrări de întreținere, în anul 1959, fonduri proprii, de Cooperativa „Ceramica”; biserica Belinț, lucrări de întreținere, fonduri proprii, 1959, executate în regie proprie; biserica Hereziș, raionul Lugoj, restaurare, 1960, fonduri de stat, executate în regie proprie⁴⁰.

Biserici de lemn declarate monumente istorice, din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, care necesitau lucrări urgente de întreținere pentru anul 1961, menționate într-o notă informativă, realizată în 7 octombrie 1957, erau: Cebza, din raionul Deta, ce aparținea secolului al XVII-lea; Bătești, din raionul Făget, din secolul al XVI-lea; Curtea, din raionul Făget, din secolul al XVII-lea; Margina, din raionul Făget,

³⁹ *Grija de monumentele istorice*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, nr. 9–10, 1953, p. 26–27.

⁴⁰ AMB, *Fond Monumente Istorice. Reparații*, 1956–1960, f.f.

ce aparține secolului al XVIII-lea; Crivina de Sus, din raionul Făget, construită în secolul al XVII-lea; Căpăt, din raionul Lugoș, ce aparține secolului al XVI-lea.

Alte biserici monumente istorice renovate sau restaurate în anii 1950–1960: biserica „Sfântul Gheorghe” din Caransebeș – monument istoric, parohia Troaș, Lipova, reparații executate de Secția de Arhitectură și Sistemizare a raionului Lipova, biserica ortodoxă română – monument istoric din Crușovăț, raionul Orșova, biserica „Adormirea Maicii Domnului”, din orașul Lipova.

Situația lucrărilor executate la monumentele istorice ale Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Timișoarei și Caransebeșului din anul 1960: biserica-mănăstire Cebza – lemn – reparații în interior și exterior; biserica-mănăstire Partoș – lemn – reparații în interior și exterior; biserica-mănăstire Săraca – Șemlacul Mic – lemn – restaurarea picturii vechi în altar și naos și repararea zidurilor interioare; biserica Bucovăț, din lemn – reparații generale de întreținere; biserica mănăstirească Lipova – repararea instalațiilor de încălzire centrală; biserica Capăt din lemn – finisarea lucrărilor de conservare; Iablanița – reparații generale de întreținere; biserica de lemn din Hezeriș – lucrări de conservare; Oloșag – lucrări de conservare; Belinț – reparații generale; Fârlug – reparații capitale; Valea Mare – reparații capitale; Oravița Montană – reparații la acoperiș și la turnul bisericii; Ticvanu Mic – reparații capitale; reparații interioare la biserica „Sfântul Gheorghe” din Caransebeș.

Tabloul cu monumentele din Eparhia Timișoarei și Caransebeșului care au avut nevoie de lucrări urgente de întreținere, conservare, consolidare și restaurare: Bănia – biserica „Nașterea Maicii Domnului” – bolta și întreg interiorul cu pictura și tencuiala deteriorată; Cebza – mănăstirea din cimitir, din lemn, care se găsea într-o stare deplorabilă, întreaga construcție era distrusă și întreg acoperișul avea nevoie de urgente lucrări de întreținere și consolidare; Partoș – mănăstirea necesita lucrări de reparații generale; Bătești – Biserica „Cuvioasa Maica Paraschiva” – de lemn – acoperișul; Bucovăț – biserica de lemn – se afla în stare de ruină; Margina – biserica de lemn – stare de reparații generale – acoperiș; Gătaia – mănăstirea „Sfântul Gheorghe” – reparații generale; Gătaia – Șemlacul-Mic – mănăstirea Săraca – în interior avea fisuri și pictura trebuia restaurată; Belinț – biserica Sfinții „Mihail și Gavril” – restaurată; Hezeriș – biserica de lemn – acoperiș; Oloșag – biserica „Adormirea Maicii Domnului” – reparații urgente; Oravița – biserica ortodoxă română – restaurarea picturii și a interiorului; Ogradena – mănăstirea Mrăcunea – executarea lucrărilor de finisare; Valea Mare – biserica „Sfinții Mihail și Gavril” – lucrări de întreținere⁴¹.

În tabelul cu parohiile cărora le erau atribuite sume pentru reparații la bisericile-monumente istorice, în anul 1961, figurau: parohia din Margina, din raionul Făget, parohia Orșova, parohia Domașnea, Iablanița, Mehadica, din raionul Orșova, Giroc, din raionul Timișoara, Marga, din raionul Caransebeș, Mănăstirea Partoș, din raionul Deta.

În tabelul bisericilor și mănăstirilor-monumente istorice din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, la care au fost executate lucrări de întreținere și conservare (restaurare) între anii 1961-1964, erau consemnate: mănăstirea de lemn Cebza, raionul Deta, căreia i-au fost întreprinse reparații de conservare, în anul

⁴¹ *Ibidem*, f.f.

1962, cu fonduri de la Stat, executate în regie proprie; biserica de zid Oloșag din raionul Lugoj, reparații de întreținere, în anul 1962, executate de Unitatea socialistă, din fonduri de stat; la biserica de zid Teregova din raionul Caransebeș, au fost întreprinse reparații de întreținere, în anul 1962, din fonduri proprii, executate în regie proprie; biserica de lemn Bătești, raionul Făget, a fost supusă unor lucrări de conservare în anul 1963, suportate din fondul de la stat, executate în regie proprie; biserica de lemn Curtea, raionul Făget, au fost executate lucrări de conservare în anul 1963, suportate din fondul de la stat, executate în regie proprie; biserica de zid Giroc, din raionul Timișoara și biserica de zid Oravița, raionul Oravița, au beneficiat de lucrări de întreținere, în anul 1963, din fonduri proprii, executate în regie proprie; la biserica de zid Ticvanu Mare, din raionul Oravița, au fost întreprinse reparații de întreținere, în anul 1964, din fonduri proprii, executate în regie proprie; la mănăstirea Săraca, din Șemlacul Mic, raionul Deta, au fost executate, în regie proprie, lucrări de conservare în anul 1964, din fonduri de stat și de la Centrul Arhiepiscopal; biserica din Șoimoș, Lipova III, aparține raionului Lipova, au fost executate lucrări de conservare, în regie proprie, în anul 1964, din fonduri proprii; biserica de zid din Fârlug, raionul Lugoj, au fost întreprinse reparații de întreținere, în anul 1964, din fonduri proprii, executate în regie proprie. Prin autorizația nr. 761 din 2 noiembrie 1964 erau aprobate lucrări de reparații curente la biserica ortodoxă-română de la Partoș, monument istoric. Proiectele tehnice au fost aprobate de Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului, de către Departamentul Cultelor din cadrul Consiliului de Miniștri și de către Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare – Direcția Monumentelor Istorice. Începerea lucrărilor era anunțată în scris de către Comitetul Executiv al Sfatului Popular al comunei Partoș. Proiectantul general al lucrării a fost Sfatul Popular al raionului Deta⁴². Autorizațiile erau eliberate de Sfatul Popular al Regiunii Banat, adresate ulterior Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Timișoarei și Caransebeșului.

În anul 1964 s-au mai executat lucrări de conservare și la biserica din Broșteni, construită în 1778, unde s-a realizat și spălarea picturii, la biserica din Ticvanu Mic, construită în 1747, ambele biserici făcând parte din protopopiatul Oravița, la Partoș (secolul al XVIII-lea) – protopopiatul Deta, la Marga (secolul al XVIII-lea) și la Teregova (1782) din protopopiatul Caransebeș, și la biserica din Fârlug, construită în 1800 din protopopiatul Lugoj⁴³.

Lista monumentelor istorice ale Banatului cuprindea 28 de biserici de lemn, cele mai multe așezate în partea muntoasă a Banatului. O parte a lăcașurilor de cult din lemn au dispărut în timpul războaielor, în special în timpul luptelor cu turcii. Secolul al XVIII-lea se caracterizează prin înlocuirea bisericilor de lemn cu cele de piatră, în Banat totuși s-a continuat construirea lăcașurilor de cult din lemn, până spre sfârșitul secolului al XIX-lea⁴⁴.

⁴² Idem, *Fond Monumente Istorice. Reparații, 1960–1964*, f.f.

⁴³ *Importante lucrări pentru întreținerea și conservarea unor monumente istorice de arhitectură din Banat*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XIV, nr. 11–12, 1964, p. 810–811.

⁴⁴ Ioana Cristache-Panait, Florica Dimitriu, *Bisericile de lemn ale Banatului*, „Mitropolia Banatului”, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, an XXI, 1972, nr. 10–12, p. 550–552.

Multe dintre lăcașurile ce aparțin cultului ortodox din Banat, mai ales cele din secole mai îndepărtate, se încadrează în rândul monumentelor istorice însemnate ale României, constituind valori artistice, prin anumite elemente arhitecturale, picturale, sculpturale sau decorative pe care le prezintă. Arta religioasă ortodoxă bănățeană s-a aflat sub influența artei europene de-a lungul timpului, fapt ce a sporit importanța artistică a acesteia. Istoria politică a Banatului a influențat și arta religioasă, atât ortodoxă, cât și catolică. Influența apuseană sau răsăriteană europeană se regăsește la monumentele de artă religioasă bănățeană. Arta nu poate fi ruptă de contextul istoric și politic european. Arta religioasă aparține istoriei Banatului, redă fără echivoc etape importante de istorie, cultură și civilizație bănățeană. Comunismul nu a inovat în domeniul artei religioase ortodoxe bănățene, ci a continuat tradițiile anterioare, păstrând elementele definitorii ale specificului artei ortodoxe. Artistul a continuat să respecte normele de bază ale credinței și dogmei creștin-ortodoxe. Trebuie subliniat că, cel puțin în primii ani de la instaurarea comunismului, artistul ce activa în domeniul religios, și nu numai, aparținea, ca formare profesională, școlii anterioare, unde accentul era pus pe cunoașterea temeinică a tuturor elementelor teoretice și practice ce stăteau la baza reprezentărilor biblice din lăcașurile de cult. Arta religioasă ortodoxă nu a fost inovată în regimul comunist, acest domeniu artistic a fost păstrat într-o formă cât mai nealterată, fiind puțin pătrunsă de elemente specifice epocii respective. Interesul autorităților comuniste nu s-a manifestat asupra domeniului artistic religios, regimul și exponenții săi s-au aplecat în special asupra schimbării mentalității, a transformării bisericii într-un mijloc de propagandă politică, într-un susținător fidel al proiectelor și programelor regimului. Prin intermediul legăturilor cu Biserica Ortodoxă, reprezentând religia majorității românilor, prin colaborarea bună cu aceasta, cel puțin la nivel declarativ, regimul își asigura, teoretic, susținerea unei instituții de mare impact în rândul populației.

Comunismul nu a elaborat noi principii teoretice privind arhitectura, sculptura și pictura religioasă. Multe dintre tehnicile anterioare, fiind vorba de viața religioasă, au rămas valabile.